

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/25010> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Heijdanus, Rien

Title: Wat beweegt iemand om vrijmetselaar te worden en te blijven? : proeve van een sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de Nederlandse vrijmetselaar

Issue Date: 2014-04-03

HOOFDSTUK 2

Methode

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet hoe de gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld, i.e., met behulp van welke meetinstrumenten en procedure, en onder welke proefpersonen.

2.1 Procedure en steekproef

Om antwoorden te krijgen op de centrale onderzoeksvragen is gekozen voor een gestratificeerde steekproef onder de vrijmetselaren die op 1 maart 2005 lid zijn van de Orde van Vrijmetselaren werkend onder het Grootosten der Nederlanden. In de loges wordt gewerkt in de drie zogenaamde symbolische graden: de leerling, de gezel en de meester. Het is gebruikelijk dat een jaar na zijn inwijding de leerling-vrijmetselaar bevorderd wordt tot gezel vrijmetselaar en wederom een jaar later tot meester vrijmetselaar. Dit wordt de Blauwe of Johannes-Vrijmetselarij genoemd. Deze kent geen hogere graden, maar degene die eenmaal meester is kan zich wel daarnaast aanmelden bij vervolgpaden, obediënties of toegevoegde werkwijzen. Uit Tabel 2.1. blijkt dat in het ledenbestand de leerlingen (6%) en de gezellen (3%) een minderheid vormen in vergelijking met de meesters (91%).

Tabel 2.1 Verdeling populatie vrijmetselaren als functie van graad en regio, volgens de gegevens van het ledenbestand van de Orde van Vrijmetselaren werkend onder het Grootosten der Nederlanden op 1 maart 2005.

	Noord- en Zuid-Holland	Rest van Nederland	Totaal
Leerling	114 (4,90 %)	209 (6,36 %)	323 (5,76 %)
Gezel	69 (2,96 %)	107 (3,26 %)	176 (3,44 %)
Meester	2142 (92,13 %)	2970 (90,38 %)	5112 (91,11 %)
Totaal	2352	3286	5611 (100%)

Op de populatie van 5611 vrijmetselaren is er in de steekproef een correctie aangebracht: er werden 400 enquêtes verzonden, waarbij geregistreerd werd hoeveel vrijmetselaren woonachtig zijn in de provincies Noord- en Zuid Holland en hoeveel vrijmetselaren in de rest van Nederland. De volgende overwegingen liggen daaraan ten grondslag: de tweedeling Noord- , Zuid-Holland en de rest van Nederland kan inzicht geven in de effecten van demografische verschillen: de provincies Noord- en Zuid Holland hebben een hogere urbanisatiegraad en op basis van de literatuur is te verwachten dat maçonnieke participatie in de grootstedelijke gebieden aan het teruglopen is en in de regio juist toeneemt (Akkermans, 1991)¹¹. In de gestratificeerde steekproef is tegelijkertijd een correctie aangebracht op de populatie vrijmetselaren om meer inzicht te krijgen in de leerlingen en de gezellen omdat zij nog het meest onbevangen zijn, dus beter dan de maçonniëk ouderen aan kunnen geven welke vragen en verwachtingen er vanuit de samenleving leven. Zo is er gekozen voor een verdeelsleutel van 40 leerlingen, 40 gezellen en 320 meester vrijmetselaren als basis voor de gestratificeerde steekproef. Zoals blijkt uit Tabel 2.2. had op basis van de populatie de verdeelsleutel moeten zijn: 23 leerlingen; 12 gezellen en 365 meester vrijmetselaren.

Tabel 2.2. Aantal uitgezette enquêtes in de verhouding meesters (320), gezellen (40) en leerlingen (40)

	Noord- en Zuid-Holland	Rest Nederland	Totaal
Leerling	17 (10,2%)	23 (9,9%)	40 (20 %)
Gezel	17 (10,2%)	23 (9,9%)	40 (20 %)
Meester	133 (79,6%)	187 (80,3%)	320(80 %)
Totaal	167 (100.%)	233 (100%)	400 (100%)

Op verzoek van de onderzoeker heeft het Grootsecretariaat van de Orde, intern, van de lijst van de 5611 leden, een uitdraai gemaakt. Dit bestand vormde het steekproefkader. Daarbij werd een onderverdeling gemaakt naar het aantal meesters, gezellen en leerlingen in de beide regio's van onderzoek.

De onderzoeker was niet bekend met deze lijst en heeft op basis van hem verstrekte aantallen meesters, gezellen en leerlingen per regio van onderzoek een lijst gemaakt van de nummers van de leden die een enquête dienen te ontvangen volgens de bovengenoemde sleutel van 320:40:40.

De respondenten zijn at random gekozen. De verdere procedure daar waar het gaat om het invullen en retourneren van de vragenlijst staat beschreven in de toelichting op het enquêteformulier (zie bijlage 1, voorblad enquêteformulier). Van de 400 uitgezette

¹¹ In de periode 1946-1990 werd geconstateerd dat de groei van het ledental van de Orde afvlakt: de groei in de regio blijft constant terwijl het ledental in de steden terugloopt.

vragenlijsten zijn er 174 bruikbare vragenlijsten binnengekomen. Daarboven op werden 8 enquêtes oningevuld teruggezonden. Redenen daarvoor waren dat respondenten door ziekte niet in staat waren de vragenlijst in te vullen (4), dat men niet mee wilde doen (1), dat de aangeschreven persoon overleden was en nog niet uitgeschreven als lid (1) en dat men meende dat de anonimiteit niet gewaarborgd kon worden (1). Van zowel de 40 leerlingen als de 40 gezellen kwamen er 34 verwerkbare vragenlijsten binnen (85%); van de meesters kwamen van de 320 vragenlijsten er 106 verwerkbare lijsten binnen (33%). De datafile (n= 174) van de uiteindelijke steekproef, is op basis van de verhouding 40:40:320 samengesteld, en niet op basis van de feitelijke verhoudingen in de populatie. Dit geeft de getallen en percentages, zoals aangegeven in Tabel 2.3.

Tabel 2.3 Aantal ontvangen en bruikbare enquêtes als functie van graad en regio (n = 174)

	Noord- en Zuid-Holland	Rest Nederland	Totaal
Leerling	4 (5,97 %)	9 (8,41%)	13 (7,5%)
Gezel	3 (4,48 %)	13 (12,15 %)	16 (9,2%)
Meester	60 (89,55 %)	85 (79,44 %)	145 (83.3%)
Totaal	67 (100.%)	107(100 %)	174 (100%)

Er is vervolgens een correctie gemaakt naar de feitelijke verhouding leerlingen, gezellen en meester vrijmetselaren door een weging te maken. Dat wil zeggen, alle analyses van de gesloten vragen zijn gemaakt met een correctie, zodat de feitelijke verdeling in de populatie van de vrijmetselaren wordt weerspiegeld.

Tabel 2.4 Weging: correctie naar de feitelijke verhouding leerlingen, gezellen en meester vrijmetselaren in de populatie

	Noord- en Zuid-Holland	Rest Nederland
Leerling	0,8213 (4,9032 / 5,9701 =)	0,7562
Gezel	0,6628	0,2680
Meester	1,0288	1,1378

Wordt er gewogen dan resulteert dat in minder leerlingen en gezellen en meer meesters in de analyses dan als dit niet gebeurt.

Tabel 2.5 Verhouding leerlingen, gezellen en meester vrijmetselaren zonder en met gewicht

n= 174	Zonder gewicht N %	Met gewicht N %
Leerling	13 (8)	10 (6)
Gezel	16 (9)	5 (3)
Meester	145 (83)	158 (91)

2.2 Meetinstrumenten

In de vragenlijst werd bewust gebruik gemaakt van reeds bestaande vragenlijsten om de kenmerken van de vrijmetselaar beter te kunnen vergelijken met die van de Nederlandse man. De vragenlijst voor de vrijmetselaar bestond uit 292 vragen, waaronder een onderdeel demografische kenmerken en een aantal vragenlijsten die worden besproken in paragraaf 2.3, waar het gaat over de voorbereidende analyses. De niet specifiek maconnieke vragen zijn grotendeels ontleend aan de SOCON-vragenlijst (2000) die in zijn geheel bestaat uit 3302 vragen. De vragenlijst van het SOCON bevat naast vragen over religieuze overtuigingen en kerkbezoek ook vragen over waarde systemen, ethnocentrisme, conservatisme, persoonlijkheidskenmerken, geestelijke gezondheid en sociale achtergrond (Eisinga et al., 2000).

De vragen betreffende de vrijmetselarij zijn gebaseerd op een analyse van de laatste tien jaargangen van het 'Algemeen Maçonniek Tijdschrift' dat de voorganger is van het tijdschrift 'Ken U zelve', en het tijdschrift 'Thoth'. Daarin was de focus de mogelijke effecten van de culturele- en maatschappelijke verschuivingen in de tweede helft van de vorige eeuw op de vorm en inhoud van de vrijmetselarij in de beleving van de vrijmetselaar en de dilemma's waarvoor de Orde, het hoofdbestuur, de loges en de broeders zich geplaatst zien. De eerst genoemde uitgave ontvangt iedere vrijmetselaar en is breed informatief. Het laatste tijdschrift - Thoth - had ten tijde van het voorbereiden van de onderzoeksvragen een meer wetenschappelijk karakter.

In de enquête werden zowel gesloten als open vragen gesteld. De meeste vragen zijn gesloten vragen die werden gemeten op een 5-puntschaal. In menig geval werd respondenten gevraagd aan te geven in hoeverre men het eens was met een bepaald uitspraak (zie bijlage 1). Antwoordmogelijkheden varieerden van 'helemaal mee eens' tot 'helemaal mee oneens'. In het verwerken van deze data werd een schaal gehanteerd van 'helemaal mee oneens' (1) tot helemaal mee eens (5). Daarnaast werd, aan de hand van gesloten vragen, respondenten gevraagd hoe vaak ze bepaalde ervaringen hadden gehad waarbij antwoorden konden variëren van 'ja, vaker' (1), 'ja, een enkele keer' (2) en 'nee, nooit' (3). Open vragen gingen over onder meer over politieke voorkeur, twijfels om toe te treden, de essentie van de rituelen, het imago van de vrijmetselarij, aspecten van vrijmetselarij die hem minder aanspreken (zie bijlage 1).

De vragenlijst had de vorm van een klein boekje (circa half A4), lettertype Arial Narrow, grootte 11.

2.3 Voorbereidende analyses

De verzamelde gegevens met betrekking tot de gesloten vragen zijn ingevoerd in SPSS 12. De open vragen zijn verwerkt met behulp van het programma Textable. Op een aantal

variabelen, zoals zoekgedrag, duidingen van een hogere werkelijkheid, openheid voor mystieke ervaringen en magisch denken, heeft eerst een factoranalyse plaats gevonden, waarbij items op grond van overeenstemmende scores geclusterd werden rond een factor. De factor analyse geeft aan welke items bij elkaar horen en samen een factor of schaal vormen. Gewerkt werd met gemiddelde itemscores. Vervolgens werd de betrouwbaarheid van de schalen (Cronbach's alpha), gebaseerd op deze factor analyse, berekend.

Vijf Factor Vragenlijst. Deze vragenlijst meet de 5 persoonlijkheidseigenschappen die door het Vijf Factor Model worden onderscheiden, te weten openheid, consciëntieusheid, introversie, vriendelijkheid en neuroticisme. De items zijn ontleend aan het Vijf Factor persoonlijkheidsmodel van Costa en Mc Crae (1992). De factor Openheid verwijst naar de mate waarin iemand open staat voor nieuwe ervaringen en bereid is vol vertrouwen en nieuwsgierigheid nieuwe zaken aan te vangen. Consciëntieusheid of zorgvuldigheid staat voor het stipt omgaan met verplichtingen, beloften en zaken die zich voordoen. Introversie verwijst naar de mate waarin iemand kan worden beschreven met de kenmerken 'stil', 'schuchter', en 'teruggetrokken'. Vriendelijkheid verwijst naar de mate waarin iemand kan worden omschreven als 'sympathiek', behulpzaam' en 'vriendelijk'. Neuroticisme verwijst naar de mate waarin iemand kan worden omschreven als 'angstig', 'ongerust' en 'snel geraakt'.

Deze vijf persoonlijkheidskenmerken zijn ijkpunten en afhankelijk van de context kunnen deze kenmerken ruimer geïnterpreteerd worden: bijvoorbeeld Openheid in de context van religieuze ervaringen kan dan ook betrekking hebben op openheid voor nieuwe religieuze ervaringen. Op basis van een factoranalyse is bekeken of, in de verzamelde gegevens inzake het Vijf Factor model, in de steekproef de vijf persoonlijkheidseigenschappen terug te vinden waren. Zoals blijkt uit Tabel 2.6 ondersteunt de factoranalyse het onderscheid in vijf persoonlijkheidskenmerken. De factoren zijn goed te interpreteren, de eerste factor is consciëntieusheid en de tweede factor neuroticisme, alhoewel daar het item 'snel geraakt' wat lager op laadt dan de rest van items in dit groepje. Factor drie kan worden geïnterpreteerd als vriendelijkheid: 'hulpvaardig' en 'behulpzaam' laden daar lager op. De vierde factor laadt vooral hoog op 'creatief', 'fantasierijk' en artistiek. Deze factor is te interpreteren als openheid voor nieuwe ervaringen.

De laatste factor gaat over introversie, alleen 'schuchter' laadt iets minder op deze factor. De vijf factoroplossing verklaart 57% van de variantie, de eerste factor verklaart 23%, de tweede 12%, de derde 9%, de vierde 7% en de vijfde 6%. De schalen die op basis van de factoranalyse kunnen worden samengesteld, kennen een hoge betrouwbaarheid ($\alpha \geq .79$).

Tabel 2.6 Factoranalyse en betrouwbaarheid persoonlijkheidseigenschappen Vijf Factor model (n= 174)

Item	Consciëntieusheid	Neuroticisme	Vriendelijkheid	Openheid voor ervaring	Introversie
ervaring					
Netjes	,836				
Ordelijk	,832				
Nauwkeurig	,739				
Systematisch	,728				
Slordig	,722				
Zorgvuldig	,717				
Nerveust		,841			
Zenuwachtig		,816			
Ongerust		,695			
Angstig		,542			
Prikkelbaar		,525			
Snel geraakt		,404			
Sympathiek			,727		
Prettig			,703		
Vriendelijk			,654		
Aangenaam			,609		
Behulpzaamheid			,489		
Hulpvaardig			,441		
Creatief				,828	
Fantasierijk				,708	
Artistiek				,636	
Veelzijdig				,462	
Vernieuwend				,449	
Onderzoekend				,347	
Gesloten					,697
Stil					,632
Teruggetrokken					,627
Spraakzaam					,618
Schuchter					,489
Verklaarde variantie	22,6 %	11,6 %	9,4 %	7,4 %	6,3 %
Cronbach's alpha:	,90	,82	,81	,78	,79

Extractie methode: Maximum Likelihood

Rotatie methode: Varimax Rotatie

Zoekgedrag. Om het religieuze zoekgedrag van respondenten te meten is er gebruik gemaakt van vragen die ontleend zijn aan de zoekschaal van Batson et al. (1993; zie ook SOCON, 2000; Quest schaal). De zoekschaal werd ontwikkeld om de basiscomponent van religieus zoekgedrag te meten, namelijk de mate waarin iemands religie een open en verantwoorde dialoog aangaat met existentiële vragen die opkomen door tegenstellingen en de tragedies van het leven.

Er is een factor analyse op basis van het Maximum Likelihood criterium gedaan op de items van de Quest schaal. Bij deze één-factoroplossing zijn er 6 (40 %) residuele correlaties gevonden groter dan 0,05. Deze factor verklaart in totaal 37 % van de variantie in de data. De schaal kent een betrouwbaarheid van .64 hetgeen weliswaar acceptabel is, maar aan de lage kant.

Tabel 2.7 Factoranalyse en betrouwbaarheid Quest schaal

Item	lading
Ik stel voortdurend vragen bij mijn overtuigingen inzake existentiële zaken.	,907
Mijn opvattingen inzake existentiële vragen veranderen nog steeds.	,490
Ik verwacht dat als ik groei en verander, mijn opvattingen over existentiële vragen daarin meegaan.	,472
Bij geloven hoort volgens mij twijfel.	,433
Door wat ik heb meegemaakt in mijn leven heb ik mijn religieuze opvattingen moeten herzien.	,245
Verklaarde variantie	41,5%
Cronbach's alfa	,64

Opvattingen over een hogere werkelijkheid. Deze vragen zijn ontleend aan het eerder genoemde SOCON-onderzoek (2000). Alle tien vragen zijn in een factor analyse opgenomen. De beste interpretatie ontstond echter bij weglating van het item 'Volgens mij bestaat er geen God'. Daarom is vervolgens op negen van de tien gestelde vragen over hogere werkelijkheid een factoranalyse uitgevoerd.

Tabel 2.8 Factoranalyse en betrouwbaarheid hogere werkelijkheid

Items	Deïsme/ Theïsme	Ontkenning	Binnenwereldlijk
Er is een God die een God voor ons wil zijn.	,903		
Er bestaat een God die zich met ieder mens persoonlijk bezig houdt	,860		
Ik geloof in het bestaan van een Opperwezen.	,485		
Er bestaat zoiets als een hogere macht die het leven beheerst.	,424		
Het leven is slechts een evolutieproces.		,808	
Ons leven wordt uiteindelijk bepaald door de wetten van de natuur		,751	
Het is puur toeval dat op aarde menselijk leven is ontwikkeld		,566	
God is niet daarboven, maar alleen in de harten van de mensen			,998
God is voor mij niets anders dan het waardevolle in de mens			,657.
Verklaarde variantie:	39,3 %	17,9%	13,6%
Cronbach's alpha:	,79	,78	,80

Extractie methode: Maximum Likelihood

Op basis van deze analyse zijn er, via een aantal tussenstappen, drie subschalen geconstrueerd.

De subschaal 'Deïsme /Theïsme' bevat vier items over zowel een deïstische (transcendente) als een theïstische (christelijke) duiding van een hogere werkelijkheid en verklaart 39% van de variantie in de variabelen. Theïsme wordt opgevat als het geloof in een levende, persoonlijke God die vanuit het perspectief van zijn voorzienigheid zorg heeft voor ieder mens persoonlijk. Deïsme wordt opgevat als het geloof in een niet persoonlijke God, een goddelijke macht, een Opperwezen, dat fungeert als de ultieme oorzaak van al wat bestaat. Het heeft de voorkeur om in plaats van de subschaal 'Deïsme /Theïsme' te spreken van opvattingen over 'een hogere macht'. De tweede subschaal 'ontkennen hogere werkelijkheid' bevat drie items die een ontkenning van het bestaan van een hogere werkelijkheid meten en verklaren 18% van de variantie in de variabelen. De betrouwbaarheid van de items is hoog ($\alpha \geq .78$). De subschaal 'binnenwereldlijke duiding hogere werkelijkheid' bevat twee items en verklaart 14% van de variantie. Er is echter eerder sprake van een binnenmenselijke duiding van een hogere werkelijkheid. Het heeft daarom de voorkeur om in geval van binnenwereldlijke duiding hogere werkelijkheid voor een andere term te kiezen: *religieus immanentisme*. Felling (2004) omschreef in zijn afscheidsrede vier vormen waarin Nederlanders het geloof in transcendentie combineren met, dan wel inruilen voor een binnenwereldlijke levensbeschouwing. Het zowel onderschrijven van de binnenwereldlijke levensbeschouwing als het christelijk geloof noemt hij religieus immanentisme.

Opperbouwmeester des Heelals (OBdH). De vragen over de OBdH, een ordenend principe zoals vrijmetselaars dat kennen in de ritualen, zijn in een aparte schaal opgenomen en zijn ontleend aan de vragen over niet-antropomorfe godsbeelden uit het SOCON-onderzoek

(2000), waarbij, in plaats van God, over OBdH werd gesproken. Op drie items van deze schaal is een factoranalyse gedaan op basis van het Maximum Likelihood criterium. Er is één factor getrokken. De één-factoroplossing verklaart 65% van de variantie in de items. De eerste twee items laden hoger op de factor dan het derde item en de betrouwbaarheid is hoog.

Tabel 2.9. Factoranalyse en betrouwbaarheid OBdH op basis van niet-antropomorfe godsbeelden

Item	OBdH
Item 227 De ObdH heeft alles in beweging gezet.	,852
Item 228 De ObdH voegt mens en wereld in hun kern samen	,829
Item 229 De ObdH gaat ons voorstellingsvermogen te boven.	,394
Verklaarde variantie:	64,7 %
Cronbach's alpha voor 227 & 228	,83

Extractie methode: Maximum Likelihood

Het denken over de dood. Opvattingen over de feitelijke en de hogere werkelijkheid kleuren ook opvattingen over de dood. Vanuit drie invalshoeken werd het denken over de dood in kaart gebracht, vanuit de christelijke duiding, de binnenwereldlijke duiding en de ontkenning van de zin van dood. Op basis van de factoranalyse zijn er twee schalen geconstrueerd, die te interpreteren zijn als 'binnenwereldlijke duiding dood' en 'geloof in een leven na de dood' (die is samengesteld uit theïstische opvatting dood en de 'omgedraaide ontkenning' van dood). Zoals blijkt uit Tabel 2.10 ondersteunt de factoranalyse twee componenten en daarvan verklaart het item 'geloof in een leven na de dood' 40% van de variantie met een acceptabele betrouwbaarheid terwijl de factor 'binnenwereldlijke duiding dood' 22% van de variantie verklaart maar de betrouwbaarheid daarvan aan de lage kant is (zie Tabel 2.10).

Tabel 2.10. Factoranalyse en betrouwbaarheid opvattingen over de dood

Item	Geloof in leven na de dood	Binnenwereldlijke duiding dood
Na de dood is alles definitief afgelopen.	,921	
De dood is een doorgang naar een ander leven.	,807	
Voor mij heeft de dood geen enkele betekenis.	,538	
Pas als je gelooft in God heeft de dood betekenis	,307	
De dood hoort bij het leven daar moet je geen probleem van maken.		,998
Als je je leven uitgeleefd hebt dan is de dood een natuurlijk rustpunt.		,382
Verklaarde variantie:	39,7 %	21,9%
Cronbach's alpha:	,74	,53

Extractie methode: Maximum Likelihood

Mysticisme. Aan de hand van de vragen van de Mysticism schaal van Hood (1975) wordt onderzocht hoe ontvankelijk de vrijmetselaar is voor mystieke ervaringen. Van belang daarbij is om in het oog te houden dat, gelijk elke menselijke ervaring, de mystieke ervaring bepaald wordt door een geheel van persoons- en situationele kenmerken en dat antwoorden van respondenten in een onderzoek naar mystieke ervaring niet zonder meer mogen worden opgevat als een getrouwe beschrijving of weergave van een tevoren beleefde ervaring, maar vaak een betekenisvolle constructie achteraf zijn (Van der Lans, 2003). De items bestaan uit vragen over extraverte en introverte mystiek en drie religieuze interpretaties van mystiek. Op deze vragen hadden de respondenten drie antwoordmogelijkheden: 1) ja, een enkele keer 2) ja, vaker en 3) nee, nooit. Op de 14 items van de Mysticism schaal is een factor analyse uitgevoerd met het Maximum Likelihood criterium. De factoranalyses met twee en drie factoren zijn moeilijk te interpreteren, ook zijn de onderlinge correlaties van de items van de introverte mystieke ervaring laag. De één-factoroplossing verklaart 51% van de variantie. Zoals blijkt uit Tabel 2.11 ondersteunt de factoranalyse één factor met een zeer hoge betrouwbaarheid waarbij één item is verwijderd¹². De items verklaren 51% van de variantie in de variabele mystiek. De betrouwbaarheid van de schaal is hoog ($\alpha = .92$).

Tabel 2.11. Factoranalyse en betrouwbaarheid Mysticism items

Items	lading
Heeft u wel eens een ervaring gehad wat u de ultieme werkelijkheid zou noemen. (RI)	,793
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij ik opgenomen leek te worden in iets dat groter was dan ikzelf? (I)	,741
Heeft u wel eens het gevoel gehad één te zijn met alle dingen? (E)	,735
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarin u zichzelf heeft ervaren als opgenomen in één en alle dingen? (E)	,726
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij ruimte en tijd niet bestonden? (I)	,710
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij alle dingen bewust leken? (E)	,704
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij iets goddelijk leek te zijn? (RI)	,689
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij u alle dingen als levend heeft ervaren? (E)	,682
Heeft u wel eens een ervaring gehad die u heilig zou willen noemen? (RI)	,652
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij een nieuwe kijk op de werkelijkheid werd geopenbaard? (RI)	,641
Heeft u wel eens een ervaring gehad die u niet goed in taal kan uitdrukken? (I)	,618
Heeft u wel eens het gevoel gehad dat alles volmaakt was? (RI)	,606
Heeft u wel eens een ervaring gehad waaraan u een gevoel van verwondering overhield? (RI)	,517
Verklaarde variantie:	50,5 %
Cronbach's alpha:	,92

Extractie methode: Maximum Likelihood

12 Het item 248 'Heeft u wel eens een ervaring gehad die in woorden was uit te drukken' is buiten beschouwing gelaten. De gehele schaal heeft een Cronbach's alpha van ,893. Item 248 heeft een negatieve correlatie met de rest van de items (-,310), kennelijk is dit item niet zo betrouwbaar. Er blijft een schaal over van 13 items met een Cronbach's alpha van ,92.

In het SOCON-onderzoek (2000) is een lijst met vijf items gebruikt: een item over de introverte mystieke ervaring, een item over de extraverte mystieke ervaring en drie items over religieuze interpretaties van mystieke ervaringen (respectievelijk heilig, volmaakt en verwondering). Om de vrijmetselaar met de Nederlandse man te kunnen vergelijken werd op basis van deze 5 items van de Mysticism schaal van Hood ook een aparte factoranalyse uitgevoerd met het Maximum Likelihood criterium. Het item 'gevoel van verwondering' laadt laag op deze schaal. Deze factor verklaart 55% van de variantie en de betrouwbaarheid van de schaal is goed met een Cronbach's alpha van .79.

Tabel 2.12 Factor analyse en betrouwbaarheid 5 items uit de Mysticism schaal zoals gebruikt in het SOCON-onderzoek

Items	Factor 1
Heeft u wel eens het gevoel gehad één te zijn met alle dingen? (E)	,732
Heeft u wel eens een ervaring gehad waarbij ruimte en tijd niet bestonden (I)	,704
Heeft u wel eens het gevoel gehad dat alles volmaakt was? (Ri)	,639
Heeft u wel eens een ervaring gehad die u heilig zou willen noemen (Ri)	,619
Heeft u wel eens een ervaring gehad waaraan u een gevoel van verwondering overhield? (Ri)	,515
Verklaarde variantie	55%
Cronbach's alpha	,79

Extratiemethode: Maximum Likelihood.

Magisch denken. De Cloninger TCI-schaal (Cloninger Temperament and Character Inventory; Cloninger, 1994) meet met 240 vragen persoonlijkheidsaspecten, temperament en karakter. Voor het onderzoek in dit proefschrift is de vragenlijst voor de karakterschaal 'zelftranscendentie' gebruikt die magisch denken in kaart brengt. Overweging in deze was dat vrijmetselarij een aantal mystieke elementen kent en dat daar mogelijk ook magisch denken aan gerelateerd is om dit mentaal een plek te geven. Magisch denken wordt alleen in kaart gebracht voor de vrijmetselaar omdat deze elementen geen onderdeel waren van het eerder genoemde SOCON-onderzoek (2000). Op basis van de 13 items van de schaal is een factoranalyse uitgevoerd op basis van het Maximum Likelihood criterium. Er is één factor getrokken die 47% van de variantie verklaart en een hoger betrouwbaarheid heeft ($\alpha = .91$).

Tabel 2.13 Factoranalyse en betrouwbaarheid magisch denken

Items	Magisch Denken
Ik heb persoonlijke ervaringen gehad waarin ik me in contact voelde staan met een goddelijke en spirituele kracht	,754
Ik geloof dat ik zelf een buitenzintuiglijke waarneming ervaren heb	,718
Ik heb soms het gevoel dat mijn leven geleid werd door een geestelijke kracht, sterker dan elk anders menselijk wezen	,704
Het lijkt erop dat ik een zesde zintuig bezit. Dat me soms in staat stelt te weten wat er gaat gebeuren.	,678
Ik geloof dat alle leven afhangt van een of andere spirituele orde of kracht die niet geheel verklaard kan worden	,677
Ik geloof dat wonderen gebeuren	,664
Religieuze ervaringen hebben me geholpen de echte zin van het leven te begrijpen	,662
Ik denk dat buitenzintuiglijke waarneming (zoals telepathie en voorschouw) echt mogelijk is	,653
Ik voel soms een spirituele verwantschap met andere mensen die ik niet verwoorden kan	,652
Verslagen over mystieke ervaringen zijn waarschijnlijk alleen maar wensdromen	,602
Ik denk dat de meeste dingen die wonderen genoemd worden gewoon toeval zijn	,594
Ik denk dat het onverstandig is te geloven in dingen die niet wetenschappelijk verklaard kunnen worden	,585
Ik ben gefascineerd door de vele dingen in het leven die niet wetenschappelijk verklaard kunnen worden	,472
Verklaarde variantie:	46,8 %
Cronbach's alpha:	,91

Extractie methode: Maximum Likelihood

Ten behoeve van de verdere analyses zijn er drie databestanden aangemaakt: een bestand over de vrijmetselaar (n = 174), een bestand over de vrijmetselaar (n = 174) en de Nederlandse man (n = 502) en een bestand over de niet-christelijke vrijmetselaar (n = 162) en de christelijke Nederlandse man (n = 108).

Het eerste databestand bevat alle gegevens van de vrijmetselaar. Oorspronkelijk worden vijf generaties vrijmetselaren onderscheiden: de vooroorlogse, de stille, de protest-, de verloren en de pragmatische generatie. Er is echter gekozen voor een vergelijking van drie groepen generaties. Als eerste de oudere generaties (een combinatie van de vooroorlogse en de stille generatie), de protestgeneratie en de jongere generaties (een combinatie van de verloren en de pragmatische generaties). Als uit een t-test -waarin wordt onderzocht of gemiddelden van twee (onafhankelijke) groepen van elkaar verschillen - blijkt dat door het samenvoegen van generaties tot jongere en oudere generaties significante verschillen tussen de oorspronkelijke vijf generaties verloren zijn gegaan, worden die gepresenteerd.

Het tweede bestand is aangemaakt om de vrijmetselaar te kunnen vergelijken met de Nederlandse man. Daarin is gebruik gemaakt van een databestand afkomstig van het SOCON-onderzoek (2000), een langlopend onderzoek van de Radboud Universiteit van Nijmegen naar de sociaal-culturele ontwikkelingen van de Nederlandse bevolking. In dit onderzoek uit het jaar 2000 is een gestratificeerde random steekproef getrokken van 2896 Nederlanders, waarvan de vragenlijst uiteindelijk is afgenomen bij 1008 Nederlanders. De response was 43,7%. Deze steekproef kan als representatief worden beschouwd voor de Nederlandse bevolking (SOCON, 2000). Aangezien het hier de gehele Nederlandse bevolking betreft en de in het onderzoek betrokken vrijmetselaren alleen mannen zijn, is er een nieuw gegevensbestand gecreëerd, waarbij vrouwen buiten beschouwing werden gelaten. Dit resulteerde in een databestand met 174 vrijmetselaren en 502 'gewone' Nederlandse mannen. Er is gekozen voor een vergelijking van drie generaties (de stille generatie, de protestgeneratie en de jongere generaties). Omdat het SOCON onderzoek pas vanaf 1979 periodiek werd uitgevoerd, zijn er geen gegevens bekend van de vooroorlogse generatie Nederlandse mannen en kunnen van de oudere generaties Nederlandse mannen in het algemeen en vrijmetselaars alleen de stille generaties worden vergeleken.

Omdat er maar weinig vrijmetselaars zijn uit de verloren generatie en de pragmatische generatie werden deze, om ze te kunnen vergelijken, samengevoegd tot jongere generaties vrijmetselaars en Nederlandse mannen in het algemeen. Deze generaties worden in hoofdstuk 3 en 4 beschreven.

Een derde bestand is aangemaakt om de niet-christelijke vrijmetselaar op elementen van hogere werkelijkheid te kunnen vergelijken met de christelijke Nederlandse man. Daarin wordt gebruik gemaakt van een onderzoek dat werd verricht door Esther Ticheler (2006) op basis van dezelfde gegevens van vrijmetselaren en de Nederlandse man, die ten grondslag liggen aan het huidige onderzoek. De onderzoekster kwam tot een vergelijkbare 'christelijke groep'. De christelijke man selecteerde zij uit dezelfde SOCON-gegevens op basis van het criterium dat mannen lid dienden te zijn van een christelijke kerk en regelmatig (minstens één a twee maal per week of maand) een kerkdienst dienden te bezoeken. Deze groep bestaat uit 108 christelijke mannen. Van deze groep is 39% rooms-katholiek, 19% Nederlands hervormd, 26% gereformeerd en 16% lid van een andere religieuze stroming. De gemiddelde leeftijd is 53 jaar. Van deze mannen heeft 10% de basisschool afgemaakt, 50% een LBO/MBO-opleiding en 27% heeft een HBO- of WO-studie afgerond. Deze groep wordt vergeleken met de vrijmetselaar. Bij het vergelijken van de vrijmetselaar met de christelijke man is er het risico van een vertekening omdat een aantal vrijmetselaren, naast het lidmaatschap van de vrijmetselarij, ook lid zijn is van een christelijke kerk. Omdat van de 174 vrijmetselaren er 12 vrijmetselaren een christelijke achtergrond hebben, is een nieuwe groep niet-christelijke vrijmetselaren ($n = 162$)

ingevoerd die is vergeleken met de christelijke Nederlandse mannen ($n = 108$). Het geringe aantal christelijke vrijmetselaren ($n = 12$) staat echter een vergelijking met christelijke Nederlandse mannen in de weg.

2.4 Beschrijving verrichte analyses

Voor een eerste overzicht van gegevens van de vrijmetselaar zijn frequentietabellen gemaakt. Naast de gemiddelde scores per item worden, er ook percentages gegeven waarin onderscheid wordt gemaakt tussen percentages van de totaalscore en, waar van toepassing, percentages op basis van de kwalificaties 'eens/ helemaal eens'. Aanvullend werden voor de categorale variabelen kruistabellen berekend en, waar nodig, variantie-analyses (Anova en Ancova). Om inzicht te krijgen in de verschillen tussen de vrijmetselaar en de Nederlandse man worden beide groepen met elkaar vergeleken met behulp van kruistabellen, variantie-analyses met één onafhankelijke variabele (Anova) en variantie-analyses waarin wordt onderzocht wat de invloed is van de covariaat op de samenhang tussen de andere variabelen (Ancova). Bij alle analyses wordt een significantieniveau van 5% gehanteerd.

De vrijmetselaar en de Nederlandse man verschillen in opleidingsniveau en leeftijdsopbouw (generaties) significant van elkaar. Om de hoeveelheid data in de vergelijking vrijmetselaar versus Nederlandse man te reduceren, werd eerst vastgesteld in hoeverre groep (het onderscheid tussen vrijmetselaar en Nederlandse man) en generatie (indeling in drie generaties) met als covariaat opleiding significante effecten heeft op de te onderzoeken variabelen. In deze variantie analyses wordt η^2 (partieel eta kwadraat) vermeld als een indicator voor de effectgrootte en alleen die data worden gepresenteerd waarvan de partiële η^2 (eta-kwadraat) significant is ($p \leq .05$). Om de sterkte van de waarde te interpreteren wordt de volgende richtlijn gebruikt: .01 voor een klein effect, .06 voor een gemiddeld effect en .14 voor een groot effect (Cohen, 1988).

Zowel de kruistabellen als deze variantie analyses zijn opgenomen in de bijlage bij hoofdstuk 3. Mocht het effect marginaal zijn en er sprake zijn van een minimale overschrijding van de mate van de vereiste significantie ($p \leq 0,05$), dan zal gemotiveerd worden aangegeven voor zover er sprake lijkt te zijn van een trend. Voorwaarde is dan wel dat, op basis van de post-hoc analyses, er significante verschillen moeten zijn tussen de betrokken items.

Het verschil in generaties is van belang in deze analyses om verschillende redenen. Als eerste omdat de scores van zowel generaties vrijmetselaren als Nederlandse mannen, alsmede verschillen daartussen, informatief is ten aanzien van hoe beide groepen zich verhouden tot de veranderende tijdgeest en maatschappelijke en religieuze/ spirituele veranderingen.

Generaties kunnen, als tweede, ook een beeld geven over verschuivingen in opvattingen en waarden in de tijd. In de analyses is, als het gaat om de graad van de vrijmetselaar (leerling, gezelschap, meester) de schaal aangepast. Omdat leerlingen en gezelschappen slechts een klein deel vertegenwoordigen binnen de vrijmetselarij is ervoor gekozen om van de variabele graad een dichotome variabele te maken: leerling of gezelschap vrijmetselaar versus meester vrijmetselaar. Ook verschillen op deze variabele zullen worden onderzocht in de analyses die volgen in hoofdstuk 3 en 4.

